

ATVĒRTĀ IZGLĪTĪBA KĀ TĀLMĀCĪBAS FILOZOFISKI METODOLOĢISKĀ BĀZE

Open Education as a Philosophically Methodological Basis for Distance Education

Irēna Katane

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Latvia

Edgars Katans

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Latvia

Valdis Vāvers

Latvia University of Life Sciences and Technologies, Latvia

Abstract. *Over the centuries, humanity's notions and worldview of what education should be have changed constantly in the order it serves both the development goals of society as a whole and the interests and needs of each individual. In the global educational environment, including Latvia, several educational paradigms have emerged and nowadays coexist which often complement each other. Among them, the Open Education paradigm plays an important role, where the main emphasis is on access to education. The aim of the research: to substantiate Open Education as a philosophical-methodological basis for distance education. The results of the research show that the origins of Open Education can be found in the philosophical thought of the Enlightenment era philosophers, as well as representatives of education, culture, and religion. The roots of the Open Education ideas can be traced to the history of distance learning, these ideas developed in close connection with the development of distance education/distance learning theories and their implementation in practice. From the 18th century to the present day, the ideas of Open Education developed and supplemented with new views on the aims, basic dimensions and principles, and functions of education, gaining more larger interpretation of this concept. At the end of the twentieth century, Open Education became the basis for a new educational paradigm in the Postmodernism era not only regarding distance education. Open Education became one of the most important doctrines of Postmodernism in the development of education, according to which the concepts of open education, open educational environment, and open school developed. There are three dimensions of Open Education: space, time, and process. Open Education and distance education have common three basic principles: openness, respect for distance in providing education, and flexibility.*

Keywords: *Distance education, distance learning, open education, paradigm, philosophical-methodological basis.*

Ievads *Introduction*

Gadsimtiem ejot, nepārtraukti ir mainījušies cilvēces priekšstati un pasaules uzskati par to, kādai būtu jābūt izglītībai, lai tā kalpotu gan visas sabiedrības attīstības mērķiem, gan katra indivīda interesēm un vajadzībām. Gan Latvijas, gan globāla mēroga izglītības vidē ir radušās un mūsdienās vienlaicīgi aizvien līdzās pastāv vairākas izglītības paradigmas, kas bieži vien papildina viena otru. To vidū nozīmīgu vietu ieņem atvērtās izglītības paradigma, kur galvenais uzsvars tiek likts uz izglītības pieejamību.

Atvērtās izglītības pirmsākumi meklējami *Apgaismības* laikmeta filozofu, izglītības un kultūras, reliģijas pārstāvju filozofiskajā domā, viņu darbos. Apgaismības laikmetam cilvēces attīstībā bija raksturīgas šādas idejas un pamatvērtības: izglītības demokratizācija, izglītības pieejamība, sabiedrības locekļu kā indivīdu (trupmāk - indivīdu) vienlīdzība un līdzdalība, gara brīvība, cilvēka saprāts, zinātnes atklājumi, veco pasaules uzskatu nomaiņa ar jauniem, daudz progresīvākiem uzskatiem (Popov, 2019).

Atvērtās izglītības paradigmas aizsākumi un attīstība atrodama *tālmācības attīstības vēsturē* (Kasch, Van Rosmalen, & Kalz, 2021; Katane, Katans, & Vāvere, 2012; Weibner, 2020).

Kopš 18.gadsimta līdz pat mūsdienām *atvērtās izglītības* idejas attīstījās, papildinājās un apauga ar jauniem viedokļiem, skatījumiem uz izglītības mērķiem un funkcijām, iegūstot arvien jaunu skaidrojumu šim plašas nozīmes jēdzienam. 20.gs. beigās *atvērtā izglītība* kļuva par pamatu jaunai izglītības paradigmai *Postmodernisma* laikmetā, kas ir attiecināma ne tikai uz tālmācību. ***Atvērtā izglītība kļuva par vienu no svarīgākajām postmodernisma doktrīnām***, atbilstoši kurai attīstījās *atvērtās izglītības, atvērtās izglītības vides, atvērtās skolas* koncepcijas (Abrioux, 2009; Phillips, 2006; Rumble & Koul, 2007; Schophuizen, Kreijns, Stoyanov, & Kalz, 2018; Vo & Sharp, 2019).

Mūsdienās atvērtās izglītības paradigma un no tās izrietošās koncepcijas nav zaudējušas savu aktualitāti. Tieši otrādi atvērtās izglītības kā tālmācības filozofiski metodoloģiskās bāzes nozīme ir palielinājusies *Covid-19* pandēmijas apstākļos, kad ar attālināto mācību palīdzību jānodrošina izglītības, t.sk. atvērtās izglītības resursu (*Open Educational Resources (OER)*), pieejamība (Adedoyin & Soykan, 2020; Van Allen & Katz, 2020).

Par to, ka atvērtās izglītības paradigma 21.gadsimtā ir daudzu pētnieku uzmanības centrā, liecina vairākas zinātniskās un metodiskās publikācijas (Blessinger & Bliss, 2018; Dos Santos, 2019; Gluzman, Timirgaleeva, Pereverzev, & Grishin, 2020; Popov, 2019; Roeder, Severengiz, Stark, & Seliger, 2017; Tretyakov & Larionova, 2016; Van Allen & Katz, 2020; Weibner, 2020).

Pētījuma mērķis: pamatot atvērto izglītību kā tālmācības filozofiski metodoloģisko bāzi.

Pētījuma metodes: 1) teorētisko pētījumu metodes: zinātniskās literatūras studēšana, analīze un izvērtēšana; 2) empīriskos pētījumu metodes: personīgās pieredzes refleksija.

Pētījumu rezultāti **Results of Research**

20.gadsimta 70.gados aktualizējās *Postmodernisma* filozofiskie uzskati, pamatprincipi un pamatvērtības, par ko zinātnieku vidū vēl aizvien pastāv viedokļu dažādība (Elaati, 2016; Thompson, 2003). *Postmodernisma* laikmets iestājās pēc *Modernisma* laikmeta, tāpēc var uzslāņoties un līdzās pastāvēt vairākas paradigmas, t.sk. vairākas izglītības paradigmas. Postmodernismam raksturīga liela daudzveidība, piemēram, *Apgaismības* laika pamatnostādnes, universālās vērtības pastāv līdzās *Postmodernisma* laikam raksturīgajām mainīguma, pretrunīguma, nevienmērīgās attīstības idejām, klasisko standartu aizvietošanai ar situatīvo, variatīvo un komplekso (Heywood, 2012).

20.gs. beigas un 21.gs. sākums ir laika posms, kad mainās priekšstati par laiku un telpu kā mūsu esības pamatdimensijām un filozofiskajām kategorijām. Jaunāko informācijas tehnoloģiju ienākšana cilvēku ikdienā: darbā, izglītībā, informācijas apmaiņā (komunikācijā), brīvā laika pavadīšanā ļauj ātri pārvarēt lielus ģeogrāfiskos attālumus un padara relatīvu laika un telpas izpratni. Mūsdienās atvērtās izglītības paradigmas ietvaros aizvien biežāk zinātnieku runā par tā saucamo *laika un telpas saspiēšanu*, pateicoties jaunākajām tehnoloģijām. Atvērtās izglītības paradigmas ietekmē un globalizācijas kontekstā radās vēl arī citi jauni jēdzieni, piemēram, *pārrobežu izglītība*, *tiešsaistes mācības*, *hibrīdmācības* jeb *kombinētās mācības*, kas nosaka tālmācības vides specifiku mūsdienās (Popov, 2019; Rauhvargers, 2008; Vo & Sharp, 2019).

Tādējādi atvērtā izglītība ir filozofiskais pamats mūsdienu tehnoloģijās balstītai izglītībai, īpaši tālmācībai, kas paredz izglītības individualizāciju, personalizāciju, kā arī lielu elastību un variativitāti. Tālmācība ir kā alternatīva tradicionālajai klātienē izglītībai, turklāt tālmācības vide piedāvā ne tikai formālo izglītību, bet arī neformālo izglītību, kas ir kā papildinājums un alternatīva formālajai izglītībai. Pieredze liecina, ka tālmācības vide nodrošina izglītības atvērtību un pieejamību visa mūža garumā indivīdiem, kam ir aktuālas izglītības un pašattīstības vajadzības, tādējādi palīdzot mācības apvienot ar karjeru (jēdziena plašajā nozīmē).

Atvērtā izglītība informācijas sabiedrības skatījumā. Tāpat kā daudziem jēdzieniem mūsdienu izglītības zinātnēs, arī atvērtai izglītībai ir vairākas nozīmes. Ko nozīmē *atvērtība* pretstatā slēgtajam jeb diskrētajam? Kāds ir

jēdziena *atvērtā izglītība* skaidrojums? Kas ir šis *atvērtais izglītībā*? Atbildes uz šiem jautājumiem tiek meklētas spraugu filozofisko, zinātnisko diskusiju ceļā, kā arī izglītības iestāžu, kas piedāvā atvērtās izglītības iespējas, praktiskajā darbībā un pedagoģiskās pieredzes refleksijā.

Atvērtās izglītības mūsdienu filozofiskie pamati ir saistāmi ar: 1) vairākām pamatvērtībām, piemēram, izvēles brīvība, zināšanas visiem, un 2) notiekošajiem procesiem, kas pēc savas būtības ir pārveidojoši, piemēram, uz zināšanām balstītās sabiedrības attīstību, katra tās indivīda pašattīstību, pašvadīto mācīšanos, izglītības rezultātā individuālo transformāciju, kur nozīmīgu vietu ieņem transformatīvā mācīšanās. Jēdziens *atvērtā izglītība* ir saistīts ar atslēgējdziena *atvērtība* skaidrojumu. Atvērtībai ir vairāki skaidrojumi. 20.gadsimta 80.gados bija raksturīga sociāla parādība jeb fenomens, ko mēdz saukt par *atvērtības kustību*, kur tika uzsvērti jautājumi par: piekļuvi zināšanām, zināšanu kopīgošanu, zināšanās balstītu ekonomiku, t.sk. kopražošanu, izglītības programmu pieejamību visiem interesentiem, brīvpiekļuvi izglītības resursiem, jo īpaši mācību līdzekļiem, un to koplietošanu, izmantošanu, atkārtotu izmantošanu un pārveidošanu. Izglītības pārvaldības caurskatāmība un izsekojamība, sociālo partneru līdzdalība izglītības pārvaldībā un kvalitātes izvērtēšanā, balstoties uz sadarbības ētiku, ir vēl viens *atvērtās izglītības* aspekts. Tie ir jēdziena *atvērtā izglītība* tikai daži aspekti. Atvērtās izglītības daudzdimensionālā nozīme cieši saistīta ar tādiem jēdzieniem kā *atvērtā skola*, *atvērtā klase*, *atvērtā universitāte* u.c. (Abrioux, 2009; Peters & Britez, 2009; Tretyakov & Larionova, 2016).

Viens no atvērtās izglītības pamatmērķiem ir jebkura veida šķēršļu noņemšana, kas traucē sabiedrībai un katram tās indivīdam iekļauties izglītības procesā. Tā ir visa veida stereotipu laušana, nevajadzīgu normu atcelšana, paredzot izglītības variativitāti jeb daudzveidīgumu, bagātīgo piedāvājumu pēc iespējas daudzveidīgākam un plašākam izglītības mērķgrupu klāstam, nodrošinot izglītības elastīgumu un tuvināšanu katram indivīdam (Blessinger & Bliss, 2018; Elaati, 2016; Kahle, 2008).

Mūsdienās *atvērtā izglītība* sevī ietver jaunas pieejas, pamatprincipus, plašu pedagoģisko un zinātnisko funkciju klāstu. Šobrīd izglītība mainās ļoti strauji un nepārtraukti, salīdzinot ar iepriekš notikušajām pārmaiņām kopš grāmatu iespiešanas izgudrošanas, kas bija pirms piecsimt gadiem, un obligātās izglītības ieviešanas daudzās pasaules valstīs pirms trīssimt gadiem. Mūsdienās visa pasaule ir kā klase, un mācīšanās notiek visu dzīvi. G.Draidens un Dž.Vosa (Dryden & Vos, 1999) 20.gs. beigās rakstīja par procesiem, kas sākušies pasaules izglītības telpā, ko nosauca par *izglītības apvērsumu*, kad godā tiek celta izglītības *neierobežotība*. Pēc zinātnieku domām, mēs visi kopā esam liecinieki pašam nozīmīgākajam apvērsumam cilvēces vēsturē. Tā iespaids ir personisks, nacionāls, globāls, kura nozīmi grūti pilnībā izvērtēt. Tā pamatā ir

septiņi katalizatori, kas savstarpējā mijiedarbībā jau maina un arī turpinās mainīt veidu, kā dzīvojam, strādājam, spēlējam, mācāmies, domājam un radām jebkurā vecumā. Šis jaunais informācijas tīkla (interneta) laikmets steidzami liek mainīt izpratni gan par pašu sabiedrību, gan arī par izglītību, mācībām un izglītības sistēmu kopumā.

Informācijas tehnoloģiju attīstība un ienākšana visās cilvēka dzīves sfērās lika mainīt domāšanu par izglītības veidiem, piedāvājuma dažādību, ko nodrošina plašās informācijas tehnoloģiju izmantošanas iespējas.

21.gadsimtā daudzās pasaules valstīs ir vērojama noturīga un pēctecīga virzīšanās uz tādu izglītības vidi, kas nodrošina apstākļus katra sabiedrības locekļa kā indivīda pašrealizācijas veicināšanai. Par priekšnoteikumu tam kalpo informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) strauja attīstība un ienākšana cilvēku ikdienā, kas ir *informācijas sabiedrības* raksturīga pazīme. *Informācijas sabiedrība* ir sabiedrība, kurā par mācību un darba "instrumentiem"/līdzekļiem kalpo IKT, savukārt informācija un zināšanas ir galvenie resursi un attīstību virzošie spēki. IKT izglītībā dod iespējas nodrošināt cilvēku pašizglītībai atbalstošu un veicinošu vidi, jo informācija un zināšanas ir nepārtrauktā mainībā esoši, savstarpēji saistīti fenomeni, tāpēc mācīšanās ir process, kas notiek mijiedarbībā ar nepārtraukti mainīgo apkārtējo vidi: IKT vidi, sociālo vidi, izglītības vidi. Informācijas sabiedrībā katram indivīdam jāspēj iegūt informāciju, to adaptēt, konstruējot zināšanas atbilstoši savām interesēm un vajadzībām, kas ir izteikti brīvprātīgs un tīri subjektīvs process. 21. gadsimtā *informācijas sabiedrības* un *atvērtās izglītības* paradigmas savstarpēji papildina viena otru, kā rezultātā tiek bagātināta *atvērtās izglītības* filozofiski metodoloģiskā bāze, kur nozīmīgu vietu ieņem konstruktīvisms (Carwile, 2007; Cerny, 2015).

Sistēmpieceja izglītības vides analīzē un izvērtēšanā dod iespēju kopveselumā sistēmiski saredzēt cilvēku kā savas dzīvesdarbības vides sastāvdaļu, tātad arī izglītības vides sastāvdaļu, jo izglītības process nenotiek ārpus sociālajiem procesiem un vides kontekstiem. Šī pieceja ļauj atvērto izglītību raksturot kā organizācijas vai pašorganizācijas formu un veidu, kur *izglītības vide ir cilvēku sevī iekļaujoša vide*, kas ir *pieejama ikvienam*, kam ir izglītības, t.sk. pašizglītības, un pašattīstības vajadzības. *Atvērtā izglītība ir dažādu nosacījumu un apstākļu kopa*, kas nodrošina tādu vidi, kas veicina un nodrošina kultūrvēsturiskā mantojuma nodošanu, zināšanu un pieredzes apmaiņu, kā arī jaunas pieredzes uzkrāšanu, jaunu zināšanu radīšanu. *Atvērtā izglītība ir principiāli atšķirīga pieceja* izglītības procesa plānošanā un organizēšanā, kur maksimāli tiek respektētas katra indivīda intereses un vajadzības (Ibragimov, 2005; Peters & Britez, 2009; Tretyakov & Larionova, 2016).

Krievu zinātnieks I. Ibragimovs (Ibragimov, 2005) ir veicis divu dažādu izglītības paradigmu analīzi un salīdzināšanu, izdalot vairākas atšķirības. Lūk, dažas no tām (1.tab.).

1. tabula. *Izglītības paradigmu salīdzināšana (Ibragimov, 2005)*
 Table 1 *Comparison of Educational Paradigms (Ibragimov, 2005)*

N	Tradicionālās klasiskās klātienēs izglītības paradigma	Atvērtās izglītības paradigma
1.	Izglītības galvenais mērķis: jaunās paaudzes sagatavošana dzīvei, t.sk. darba dzīvei	Atvērtās izglītības galvenais mērķis: nodrošināt katra sabiedrības indivīda pašnoteikšanās un pašattīstības apstākļus
2.	Cilvēks - vienkārša sistēma	Cilvēks - sarežģīta pašorganizējoša un pašattīstoša sistēma
3.	Zināšanas - no pagātnes (faktos un atmiņās balstītā skola)	Zināšanas - vērstas uz nākotni (domāšanas skola)
4.	Izglītības process ir stingri saplānots laikā un telpā	Atvērtā izglītība ir elastīga un izteikti individualizēta, kas dod indivīdam, kas mācās, tiesības uz brīvu izvēli, kad (kurā brīdī), kur (kurā vietā) un kādā veidā mācīties

Attīstoties atvērtās izglītības idejām, šīs paradigmas un tajā balstīto koncepciju ietvaros tiek meklētas dažādas atvērtības pakāpes un veidi, kā arī dažādi mērķi un rezultāti. Kopīgais, kas mēdz ietvert visus šos atvērtās izglītības aspektus, ir spēja attīstīt personisko brīvību, pašnoteikšanos un pašregulāciju visa mūža garumā (katrā dzīves posmā) un plašumā (visās dzīves aktivitātēs). To darot, tiek stiprināta demokrātija un atbalstītas cilvēktiesības. Otrs atvērtās izglītības aspekts ir: pateicoties jaunākajām IKT, kā arī sabiedrības digitālajām kompetencēm, ikkatrs sabiedrības indivīds spēj piedalīties izglītības procesā, izmantojot tālmācības priekšrocības un piedāvātās iespējas. Tādējādi atvērtās izglītības pamatojumā tiek izdalītas *telpiskā, laika* un *procesa dimensijas* (Blessinger & Bliss, 2018). Šīs trīs pamatdimensijas kalpo par labu sākumpunktu, lai izskaidrotu atvērtās izglītības būtību. Minētās trīs atvērtās izglītības dimensijas tiek pamatotas arī kā tālmācības priekšrocības (Katane, Kristovska, & Katans, 2015).

Laika dimensijas skatījumā atvērtā izglītība ļauj cilvēkiem piekļūt izglītībai un piedalīties tajā neatkarīgi no diennakts laika, mēneša vai gada un neatkarīgi no citu cilvēku apsvērumiem, viedokļiem. Citiem vārdiem sakot, atvērtajai izglītībai ne vienmēr jābūt kā sinhronās saziņas formai, kā tas ir tradicionālajā klātienēs izglītības modelī. Līdztekus tam, ka tālmācībā sinhrono mācību procesu piedāvā attālinātās tiešsaistes mācības, asinhronās mācības ieņem nozīmīgāko vietu atvērtajā izglītībā, kur svarīga ir patstāvīgā, motivētā, jēgpilnā mācīšanās, izmantojot e-vidē pieejamos e-mācību materiālus. Jaunākās IKT ļauj

cilvēkiem pārvarēt laika barjeras un ierobežojumus, kas neapšaubāmi ir tālmācības priekšrocība.

Tas pats sakāms par *telpas dimensiju*: pateicoties IKT, mūsdienās var mācīties jebkurā fiziskās/ģeogrāfiskās atrašanās vietā, t.sk. indivīdu, kas mācās, mājās. Taču te ir svarīgi vairāki priekšnoteikumi: 1) skolēnu/studentu/pieaugušo, kas mācās (turpmāk - personu, kas mācās), kā arī pedagogu nodrošinājums ar nepieciešamo tehnisko aprīkojumu (ierīcēm, piemēram: dators, viedtālrunis, printeris, skeneris, kopētājs, videokamera, mikrofons u.c.); 2) labs interneta pieslēgums, lai nodrošinātu piekļuvi programmatūrām, lietojumprogrammām, globāla un arī lokāla mēroga e-resursiem, kas ļauj izmantot visas tālmācības priekšrocības, t.sk. iespēju mācīties attālināti tiešsaistē vai noskatīties tiešsaistes mācību ierakstu.

Attiecībā uz *procesa dimensiju* ir svarīgi piedāvāt iespēju brīvi izvēlēties gan mācību saturu, gan mācību procesa veidu, kas sevī paredz saziņas ar pedagogiem un mācību metožu daudzveidību. Izglītības procesa skatījumā atvērtā izglītībā nozīmīgu vietu ieņem: 1) labi strukturēts mācību saturs; 2) atvērtās izglītības speciālistu, t.sk. tālmācības metodiķu-ekspertu (piemēram, tālmācības skolu pedagogu, augstskolu mācībspēku), veidotie un piedāvātie atvērtās izglītības resursi: dažāda veida e-mācību līdzekļi un materiāli, videofilmas, video-prezentācijas u.c.; 3) personu, kas mācās, brīvās izvēles iespējas pašiem noteikt un plānot, kad un kādā veidā viņi piekļūs atklātās izglītības videi, t.sk. tajā pieejamajiem resursiem, un piedalīsies izglītības procesā, respektējot katra noslodzi, nodarbinātību un/vai veselības stāvokli; 4) akcents uz atvērtās izglītības piedāvātāju jeb provaideru daudzveidību, kas var būt dažādas izglītības iestādes un mācību centri, t.sk. valsts, nevalstiskās, privātās organizācijas, kas veido, uztur, strukturē un nepārtraukti atjauno atvērtās izglītības resursu bāzi; 5) atvērtā izglītība nodrošina gan sinhrono, gan asinhrono komunikāciju un mācības, pateicoties daudzveidīgajām tiešsaistes mācību platformām un izglītības iestāžu (skolu, augstskolu) izvēlētajām vai pašu veidotajām e-vides platformām (Blessinger & Bliss, 2018; Roeder et al., 2017; Stern, 2020). Te svarīgi ir piebilst, ka izglītības pieejamības un atvērtības nodrošinājumā svarīga vieta ierādāma arī pedagogu un skolēnu/studentu, kas mācās tālmācībā, mediju kompetencēm, t.sk. digitālajai kompetencei, kā arī tālmācības metodiskajai kompetencei, jo tālmācībai ir sava specifika, kas visizteiktāk izpaužas izglītības procesa pārvaldībā, t.sk. mācību procesa organizēšanā.

Atvērtās izglītības galveno principu uzskaitījumu var turpināt arī ar šādiem principiem jeb prasībām (Kahle, 2008; Katane, Katans, & Vāvere, 2012; Roeder et al., 2017): 1) nodrošināt izglītības pieejamību visiem visa mūža garumā; 2) nodrošināt izglītības piedāvājuma daudzveidību; 3) nodrošināt atvērtās izglītības resursu pieejamību, bet vienlaicīgi arī nodrošināt to autortiesības;

4) nodrošināt mācību procesā iesaistīto indivīdu aktīvu dalību, iekļaušanos izglītības procesā; 5) nodrošināt pieredzes apmaiņu un jaunas pieredzes gūšanas iespējas.

Pieredze liecina, ka tas viss ir arī tālmācības pazīmes un priekšrocības. Atvērtās izglītības procesa skatījumā tālmācībā īpaši svarīgas ir šādas pazīmes: izglītības pieejamība jebkurā vietā un laikā; iespēja apvienot mācības ar darbu, bērnu audzināšanu ģimenē, saturīgu un interesantu brīvā laika pavadīšanu (dažāda veida hobijiem); duālās karjeras iespējas; personas, kas mācās, brīvprātīgums un motivācija jēgpilnās, pašvadītajās mācībās; daudzās pedagoga un personas, kas mācās, lomas un funkcijas, kā arī dalītā atbildība. Tālmācībā īpašs akcents tiek likts uz konsultēšanu un instruktāžu, pašvadītās mācīšanās veicināšanu un atbalstu, apgūstamā mācību satura pielāgošanu tālmācības specifikai, veidojot kodolīgus, konspektīvus, visiem labi saprotamus un pieejamus e-mācību līdzekļus, paredzot arī jautājumus pašpārbaudei.

Atvērtā skola mūžizglītības kontekstā. Atvērtās izglītības paradigmas ietekmē ir izveidojusies un nepārtraukti tālāk attīstās *atvērtās skolas* koncepcija, kurā svarīgu vietu ieņem skolas izglītības pieejamība jebkurā vecumā.

Atvērtās skolas vide iedrošina, motivē, veicina, atbalsta un stiprina pārliecību un ticību sev, savam pašrealizācijas potenciālam un iespējām, ko piedāvā nepārtraukti mainīgā vide. Viens no atvērtās skolas uzdevumiem palīdzēt cilvēkiem iekļauties sabiedrībā, veicinot viņu visāda veida līdzdalību, kā arī nodarbinātību darba tirgū, tādējādi sekmējot karjeras attīstību. Atvērtās skolas pamatprincipi ir: *atvērtība*, *elastīgums* un *attāluma pārvarēšana*, mācībās izmantojot jaunākajās IKT. Pateicoties šiem trim pamatprincipiem, daudzi autori liek vienādības zīmi starp jēdzieniem *atvērtā skola* un *tālmācības skola*, uzskatot tos par sinonīmiem (Abrioux, 2009; Haughey & Stewart, 2009).

Teorētiskie pētījumi liecina, ka vairāku autoru publikācijās (Katane, Kristovska, & Katans, 2013; Ozoliņa, Slaidiņš, Slaidiņš, & Žuga, 2003) iepriekš minētie atvērtās skolas pamatprincipi tiek uzskaitīti un raksturoti kā tālmācības pamatprincipi, kas apstiprina:

- domu par jēdzienu: 1) *atvērtā izglītība* un *tālmācība*; 2) *atvērtā skola* un *tālmācības skola* savstarpējo saistību;
- to, ka atvērtības princips, attāluma jeb attālināto mācību princips un elastīguma princips ir atvērtās izglītības un tālmācības kopīgie pamatprincipi.

Iepriekš nosauktos atvērtās izglītības pamatprincipus vēl var papildināt ar dažiem citiem pamatprincipiem, kas izriet gan no iepriekš teiktā, gan no raksta autoru tālmācības pieredzes: 1) izglītības atvērtība visiem cilvēkiem neatkarīgi no vecuma, dzimuma, sociālā statusa, labklājības līmeņa u.c.; 2) izglītības elastīgums un mobilitāte; 3) izglītības individualizācija un personalizācija; 4) izglītības vide kā sevī iekļaujoša vide.

G. Rambls un B.N. Kouls (Rumble & Koul, 2007) savā publikācijā norāda, ka atvērtās skolas ietvaros pastāv 2 pieejas:

- atvērtā skola ir kā papildinājums esošajai tradicionālajai skolai;
- atvērtā skola ir kā alternatīva tradicionālajām klātienes skolām gan mācību procesa organizēšanā, gan mācību satura piedāvājuma ziņā.

Abi autori ir precizējuši atvērtās skolas mērķgrupas (Rumble & Koul, 2007):

- jaunieši, kas bērnībā ir izlaiduši skolas gaitas, var iestātiesursos, kas viņiem nodrošinās primārā vai sekundārā līmeņa izglītībai līdzvērtīgu izglītību, tikai īsākā laikā, turklāt viņiem nav jāizjūt psiholoģiski emocionālais diskomforts, atrodoties vienā izglītības sociālajā grupā un vienā telpā ar bērniem vai pusaudžiem, kas ir daudz jaunāki par viņiem;
- jaunās mātes var apgūt primārā vai sekundārā līmeņa skolas izglītību, mācoties mājās un pēc brīvas izvēles apmeklējot klātienes mācības/konsultācijas tikai tad, kad tas ir nepieciešams un ja viņu nodarbošanās to atļauj;
- strādājoši pieaugušie var mācīties, kad to atļauj viņu personiskās un darba saistības un pienākumi;
- jauni pieaugušie var apgūt jaunas profesionālās prasmes un kompetences kopā ar akadēmiskajiem/vispārējiem mācību priekšmetiem, kamēr viņi ir pašnodarbināti vai strādā kā nekvalificēti strādnieki.

Šo sarakstu var papildināt vēl ar dažām indivīdu/personu, kas mācās, grupām, kam ir nepieciešama atvērtās skolas sevī iekļaujošā izglītības vide (Mays, 2020):

- skolas vecuma bērni, kas priekšlaicīgi pārtraukuši mācības tradicionālajā klātienes skolā un nav ieguvuši primārā līmeņa izglītību;
- jaunieši, kas priekšlaicīgi pārtraukuši mācības tradicionālajā klātienes skolā un nav ieguvuši primārā līmeņa izglītību;
- jaunieši vecumā no 18–23 gadiem, kas nav ieguvuši formālo skolas izglītību, bet ir iekļāvušies darba tirgū, labi apgūstot profesionālās pilnveides vai tālākizglītības programmas, iegūstot darbam nepieciešamās zināšanas, prasmes, kompetences;
- pieaugušie no 24 gadu vecuma un vecāki, kas bez primārā un/vai sekundārā līmeņa skolas izglītības spējuši veiksmīgi uzsākt un veidot savu darba karjeru, taču kuri vēlas iegūt arī šo formālo skolas izglītību, lai turpinātu mācības augstskolā;
- skolas vecuma bērni un jaunieši, kā arī pieaugušie, kas ir personas ar speciālajām vajadzībām, no kuriem daudziem ir invaliditāte.

Latvijas izglītības sistēmā daudzas skolas var saukt par atvērtām skolām, jo cenšas nodrošināt savu ilgtspēju, pašsarežģoties, proti, būtiski paplašinot izglītības mērķgrupu spektru, uzņemoties veikt papildfunkcijas, tādējādi palielinot savas darbības veidu un jomu skaitu, piemēram, piedāvājot formālo un neformālo izglītību ne tikai skolas vecuma bērniem, bet arī pirmsskolas vecuma bērniem, skolēnu vecākiem un citiem ģimenes locekļiem, visai lokāla mēroga sabiedrībai (īpaši lauku administratīvajās teritorijās), tādējādi juridiski (*de iure*) skola piedāvā skolas izglītību, bet faktiski (*de facto*) skola pilda mūžizglītības centra funkcijas, būdama *atvērta izglītības vide* visai lokāla mēroga sabiedrībai: visiem interesentiem, t.sk. pieaugušajiem (Katane, 2005; Katane, 2013a; Katane, 2013b; Katane & Laizane, 2012; Tūna, 2016). Pieredze liecina, ka iepriekš dotais atvērtās skolas raksturojums pilnībā attiecināms arī uz mūsdienu tālmācības skolām, tikai atšķirība ir tā, ka IKT izmantošana ļauj tālmācības skolai respektēt ne tikai lokāla mēroga sabiedrības, kur formāli atrodas skolas administrācija, bet arī visā valstī un aiz tās robežām dzīvojošo intereses un vajadzības. Pārrobežu izglītība attiecināma ne tikai uz augstākās izglītības, bet arī tālmācības skolu izglītības telpu.

Tā kā tālmācība ir viens no neklātienas izglītības formas paveidiem, ko nosaka *Izglītības likums* (Izglītības likums, 1998), tad tālmācības mērķauditorijas vidū ir daudz pieaugušo, kas savos skolas gados dažādu iemeslu dēļ nav ieguvuši obligāto pamatizglītību vai vispārējo vidējo izglītību. Izglītības zinātnēs šādu izglītību ir pieņemts saukt par pieaugušo *otrās iespējas izglītību* (Nordlund, Stehlik, & Strandh, 2012). Pasaules mērogā pieņemtā koncepcija par otrās iespējas izglītību paredz, ka šāda izglītība ir domāta ne tikai pieaugušajiem, bet arī skolas vecuma bērniem un jauniešiem, kas kaut kādu iemeslu dēļ nevar vai negrib iekļauties tradicionālās klātienas skolas vidē. Pie šādiem iemesliem pieder arī veselības stāvoklis un sociālā atstumtība (World education engage ..., 2021).

Atvērtās skolas modeļos tiek izmantotas elastīgas pieejas, kas balstītas uz atvērtību un tālmācību, lai nodrošinātu strukturētas mācīšanas un mācīšanās iespējas. Atvērtās skolas koncepcija ir parādījusies kā reāla alternatīva pamatizglītībai un vidējai izglītībai, kas iegūstamas tradicionālajās klātienas skolās. Atvērtā skola piedāvā izglītības papildiespējas cilvēkiem visa mūža garumā. Šīs iespējas var nodrošināt no tradicionālās klātienas skolas atdalītas, neatkarīgas tālmācības iestādes. Atklātās skolas modelis risina problēmas, kas saistītas ar skolu jauniešiem un pieaugušajiem, neradot traucējošu ietekmi uz klātienas vispārīzglītojošo skolu sistēmu: skolu ierasto darbību, t.sk. klātienas mācību procesu. Abas sistēmas: gan klātienas skolu sistēma, gan tālmācības skolu sistēma, kas veic atvērtās skolas funkcijas, var darboties simbiotiski, papildinot viena otras funkcijas un gūstot labumu viena no otras darbības. Nav neviena atvērtās skolas ideāla modeļa, katram no tiem ir savi ierobežojumi, taču

atsevišķas valstis, valsts reģioni var pielāgot kādu no atvērtās skolas modeļiem atbilstoši savām prioritātēm (Open/Innovative Schooling, 2021).

Pieredze liecina, ka Latvijas tālmācības vidusskolās mācās ļoti dažādi skolēni, ko var nosacīti sagrupēt vairākās tālmācības mērķgrupās: piemēram, pieaugušie, kas vēlas apgūt pamatizglītības vai vidējās izglītības programmas, mācības apvienojot ar mazu bērnu audzināšanu ģimenē, darbu, savu mīļāko nodarbošanos, karjeru sportā vai dažādās mākslas un dizaina jomās (piemēram, karjera elitārajā jeb augstu sasniegumu sportā, dejotāja karjera, zīmolaapgērbu modeles karjera u.c.). Tālmācības vidusskolās mācās bērni, jaunieši un pieaugušie, kas vieni paši vai ar savām ģimenēm dzīvo un/vai strādā ārzemēs, taču izglītību vēlas iegūt latviešu valodā. Tālmācības vidusskolu piedāvātās izglītības programmas apgūst arī cilvēki, kas par likuma/u pārkāpšanu ir tiesāti, piemērojot viņiem tādu soda mēru, kas saistīts ar brīvības atņemšanu uz noteiktu laiku, un kas mācīšanās laikā atrodas slēgta tipa iestādēs. Tālmācības vidusskolās mācās un tās absolvē arī NBS kareivji. Bieži vien tālmācības vidusskolu par savu izglītības vidi izvēlas skolas vecuma bērni vai jaunieši: 1) kas socializācijas problēmu dēļ nespēj vai arī nevēlas iekļauties tradicionālo klātienē skolu vidē; 2) kam interešu izglītība un/vai viņu nodarbošanās brīvajā laikā (hobijs) aizņem daudz laika un šīs aktivitātes saistās ar daudziem pārbraucieniem (lielu mobilitāti); 3) kas ir personas ar speciālajām vajadzībām (veselības problēmām, dažādiem funkcionālajiem traucējumiem) u.c.

Tādējādi ***tālmācības skolu var saukt par atvērtu, sevī iekļaujošu skolu, kas piedāvā mūžizglītības iespējas.***

Secinājumi ***Conclusions***

- Atvērtās izglītības ideju pirmsākumi meklējami *Apgaismības* laikmetā. Laika gaitā, bagātinoties ar jaunām idejām, jauniem skatījumiem, jaunām pieejām, izvirzot savus pamatprincipus, *atvērtā izglītība* kļuva par *Postmodernisma* laikmeta doktrīnu. Atvērtā izglītība ir jauna izglītības paradigma, kas palīdz lauzt stereotipus, atcelt novecojušās normas, paplašināt redzējumu uz izglītības lomu un pamatmērķiem sabiedrībā un katra tās indivīda dzīvē. Atvērtās izglītības paradigmas aizsākumi un attīstība atrodama tālmācības attīstības vēsturē. Ar laiku jēdziena *atvērtā izglītība* nozīme paplašinājās, tāpēc šis jēdziens tiek attiecināts ne tikai uz tālmācību. Viens no atvērtās izglītības pamatmērķiem ir jebkura veida šķēršļu noņemšana, kas traucē sabiedrībai kopumā un katram tās indivīdam iekļauties izglītības procesā, paredzot izglītības variatīvitāti, bagātīgo piedāvājumu pēc iespējas daudzveidīgākam un plašākam personu lokam,

nodrošinot izglītības tuvināšanu un pieejamību katram sabiedrības indivīdam.

- Atvērtās izglītības trīs dimensijas ir: *laiks, telpa un process*. Atvērtā izglītība ir cieši saistīta ar *informācijas sabiedrības* paradigmu, kuras pamatā ir pamatatziņa, ka mūsdienu sabiedrībā cilvēku darba rīks ir informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT). Pateicoties IKT, izglītībā ir iespējams pārvarēt lielus attālumus, ekonomēt laiku, mācības ir iespējamās jebkurā diennakts laikā un vietā, kur ir interneta pieslēgums. Atvērtās izglītības un tālmācības kontekstā daudzi zinātnieki runā par *laika un attāluma saspišanas* fenomenu. Atvērtās skolas skatījumā pieaug arī paša *izglītības procesa* nozīme, proti, kādā veidā tas notiek. Aktuāla ir mācību procesa norises dažādība un daudzveidība: no patstāvīgām studijām e-vidē līdz tiešsaistes mācībām, izmantojot jaunākās tiešsaistes platformas.
- Atvērtā izglītība ir kā alternatīva un pretstats tradicionālajai izglītībai. Atvērtās izglītības ietvaros tiek respektēta izglītības dažādība un daudzveidība, indivīda formālās un neformālās izglītības pašvadība, brīvprātība un izglītības satura, mācīšanās veida un laika brīvā izvēle. Arī tālmācība ir kā alternatīva tradicionālajai klātienē izglītībai. Tālmācības vide var nodrošināt izglītības atvērtību un pieejamību katram indivīdam visa mūža garumā, palīdzot mācības apvienot ar karjeru (jēdziena plašajā nozīmē), nodrošinot izglītības daudzveidību un pieejamību.
- Atvērtās skolas koncepcijas attīstībā īpašu vietu ieņem sevī iekļaujošas izglītības vides nodrošinājuma funkcija, izglītībā neiesaistīto personu atgriešana izglītības vidē, viņu socializācija un resocializācija, kā arī nodarbinātības un karjeras izaugsmes veicināšana. *Atvērtās skolas un tālmācības skolas* kopīgie pamatprincipi ir *mācības attālumā, atvērtība, elastīgums*. Tālmācības skolas var saukt par atvērtām, sevī iekļaujošām izglītības vidēm, kas ir pieejamas visa cilvēka mūža garumā.
- Atvērtās skolas koncepcija aktualizē pedagogu un personu, kas mācās, vietu un lomu izglītības procesā, viņu dalīto atbildību par izglītības procesu, kur notiek akcentu pārbīde no pedagoga mācību procesa centrā uz skolēnu/studentu mācību procesa centrā. Svarīgas ir pedagoga daudzās lomas un funkcijas. Īpašs akcents tiek likts uz konsultēšanu un instruktāžu, pašvadītās mācīšanās veicināšanu un atbalstu, apgūstamā mācību satura adaptāciju un pielāgošanu tālmācības specifikai, veidojot kodolīgus, konspektīvus, visiem saprotamus un pieejamus e-mācību līdzekļus.
- *Tālmācības skolu* mērķi un uzdevumi, daudzveidīgā darbība, tālmācības vides specifika, mērķauditorijas plašais loks pilnībā atbilst *atvērtās skolas* raksturojumam, tāpēc mūsdienās šie abi jēdzieni *atvērtā izglītība* un *tālmācība* ir savstarpēji cieši saistīti.

Summary

The origins of Open Education can be found in the philosophical thought of the Enlightenment philosophers. Over time, enriched with new ideas, new perspectives, new approaches, setting out their basic principles, Open Education became a doctrine of the Postmodernism era. Open Education is a new paradigm of education, which helps to break stereotypes, remove obsolete norms, broaden the vision of the role and basic goals of education in society, and the life of each of its individuals. The beginnings and development of the Open Education paradigm can be found in the history of the development of distance learning. Over time, the concept of *open education* has expanded in scope, so it is not limited to distance learning. One of the main goals of Open Education is to remove any kind of barriers that prevent society as a whole and each individual from participating in the educational process, providing educational diversity and its offering for the widest possible range of learners, bringing education closer and accessible to each member of society.

There are three dimensions of Open Education: time, space, and process. Open Education is closely linked to the Information Society paradigm, which is based on the idea that, in nowadays society, the main people's tools are information and communication technologies (ICT). Thanks to ICT, it is possible to cover long distances in education, save time, it is possible to learn at any time of the day and in any place where there is an Internet connection. In the context of open and distance learning, many scientists/researchers talk about the phenomenon of time and distance compression. From the point of view of the Open School, the importance of the educational process itself is growing, for example, how it takes place. The diversity of the learning process is relevant: from independent studying in the e-environment to online learning using the latest online platforms.

Open Education is an alternative and the opposite of traditional education. Within the framework of Open Education the diversity of education, the individual's self-directed formal and non-formal education, accessibility of content, free choosing of type and time of learning are respected. Distance learning is also an alternative to traditional full-time education. The distance learning environment provides openness, diversity, and accessibility to lifelong learning for learners, helping to combine learning with career (in the broadest sense of the term).

The development of an inclusive school environment, the return of learners to the educational environment, socialization and resocialization, as well as the promotion of employment and career development have a special place in the development of the Open School conception in the view point of Open Education. The common basic principles of an open school and a distance education school are learning in distance, openness, and flexibility. Distance education schools can be called open, inclusive learning/education environments that are accessible to learners in the context of lifelong and life-wide education.

The conception of the Open School actualizes the place and role of teachers and learners in the educational process, their shared (common) responsibility for the educational process, where the emphasis is shifted from the teacher-centered approach to the learner-centered approach in the learning process. The many roles and functions of the educator are important. Special emphasis is placed on counseling and instruction, promotion and support of self-directed learning, adaptation of the specifics of the learning content creating concise, comprehensible, and accessible e-learning tools, distance learning materials, e-books.

The goals and tasks of distance education schools, diverse activities, the specifics of the distance learning environment, the wide range of learners fully correspond to the

characteristics of an open school, therefore nowadays these two concepts of *open education* and *distance education/learning* are closely related.

Literatūra References

- Abrioux, D. (2009). Special Issues and Practices in Open Schooling. In D. Abrioux, & F. Ferreira (Eds.), *Open Schooling in the 21st Century, Chapter I* (3-21). Vancouver: Commonwealth of Learning.
- Adedoyin, O. B., & Soykan, E. (2020). Covid-19 pandemic and online learning: the challenges and opportunities. *Interactive Learning Environments*, 70234. DOI: <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1813180>
- Blessinger, P., & Bliss, T.J. (2018). Introduction to Open Education: Towards a Human Rights Theory. *The International Journal of Open Educational Resources*, 1(1), 1 - 16. DOI: 10.18278/ijoer.1.1.5.
- Carwile, J. (2007). A Constructivist Approach to Online Teaching and Learning. *Inquiry*, 12(1), 68-73.
- Cerny, M. (2015). The way to open education through the modern technology. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, 3194 – 3198. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1061>
- Dos Santos, A.I. (2019). *Practical Guidelines on Open Education for Academics*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: 10.2760/55923
- Dryden, G., & Vos, J. (1999). *The Learning Revolution*. Fawnskin: Jalmar Press.
- Elaati, A. (2016). *Postmodernism theory*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/303812364>
- Gluzman, A.V., Timirgaleeva, R.R., Pereverzev, M.V., & Grishin, I.Yu. (2020). Digital Technologies in the Development of Open Education. *ARPHA Proceedings*, 3 (713 - 724). DOI: 10.3897/ap.2.e0713
- Haughey, M., & Stewart, B. (2009). Using Information and Communication Technologies in Open Schooling. In D. Abrioux, & F. Ferreira (Eds.), *Perspectives of Distance Learning: Open Schooling in the 21st Century* (35-45). Vancouver: Commonwealth of Learning.
- Heywood, A. (2012). *Political ideologies: An introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- Ibragimov, I. (2005). *Informacionniye tehnologii i sredstva distancionnogo obrazovaniya*. Moskva: Akademiya.
- Izglītības likums*. (1998). Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums>.
- Kasch, J., Van Rosmalen, P., & Kalz, M. (2021). Educational scalability in MOOCs: Analysing instructional designs to find best practices. *Computers & Education*, 161, 104054. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.104054>
- Kahle, D. (2008). Designing Open Education Technology. In T. Iiyoshi, & M. Kumar (Eds.), *Opening up Education* (27–45). Cambridge: MIT Press.
- Katane, I. (2005). *Lauku skolas kā izglītības vides izvērtēšanas modelis*. Promocijas darbs. Daugavpils: Daugavpils Universitāte.
- Katane, I. (2013a). Changeability and Diversity of Educational Environment of Latvian Rural Schools in the Twenty First Century. In V. Dislere (Ed.), *Rural Environment. Education. Personality (REEP). Proceedings of the International Scientific Conference. Volume 6. March 20th-21st, 2013* (15-22). LLU, Jelgava, Latvia

- Katane, I. (2013b). Changeable Educational Environment of Rural School for Sustainable Development. In L. Malinovska, & V. Osadcuks (Eds.), *Engineering for Rural Development*, 12 (616- 622). Jelgava: LLU.
- Katane, I., Katans, E., & Vāvere, G. (2012). Distance Education in Historical Aspect. In V. Lubkina, & M. Jose (Eds.), *Society. Integration. Education (SIE), Proceedings of the International Scientific Conference, Volume 1* (312 - 321). Rezekne: RA.
- Katane, I., Kristovska, I., & Katans, E. (2013). Ecological Approach in the Management of Distance Education. *Management Horizons in Changing Economic Environment: Visions and Challenges* (395 - 321). Kaunas: Vitautas Magnus University.
- Katane, I., Kristovska, I., & Katans, E. (2015). Evaluation of Distance Education Environmental Advantages. In A. Aboltins (Ed.), *Engineering for Rural Development* (720 - 728). Jelgava: LLU TF.
- Katane, I., & Laizane, A. (2012). The Evaluation of Diversity of Educational Environmental Models of Latvian Rural Schools. In V. Lubkina, & M. Jose (Ed.), *Society. Integration. Education (SIE), Proceedings of the International Scientific Conference,, Volume 1* (76 - 85). Rezekne: RA.
- Mays, T. (2020). *Supporting Open Schooling*. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=s4Qyo78d1cg&feature=emb_logo
- Nordlund, M., Stehlik, T., & Strandh, M. (2012). Investment in Second-Chance Education for adults and income development in Sweden. *Journal of Education and Work*, 26(5), 514-538. DOI: 10.1080/13639080.2012.664633
- Open/Innovative Schooling*. (2021). Commonwealth of Learning. Retrieved from <https://www.col.org/programmes/open-schooling>
- Ozoliņa, A., Slaidiņš, I., Slaidiņš, V., & Žuga, B. (2003). *Tālmācības un e-studiju metodika un tehnoloģija*. Rīga: IZM.
- Peters, M., & Britez, R. (2009). *Open Education and Education for Openness*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Phillips, S. (2006). Exploring the Potential of Open Schooling. *Connections*, 11(1), 8-10.
- Popov, A.A. (2019). *Didaktika otkritogo obrazovaniya i noviye antropopraktiki sovremennosti*. Moskva: MGPU.
- Rauhvargers, A. (2008). *Pārrobežu (transnacionālā) izglītība. Definīcijas un labas prakses kodeksa pamatprincipi*. Rīga: AIC.
- Roeder, I., Severengiz, M., Stark, R., & Seliger, G. (2017). Open Educational Resources as a Driver for Manufacturing-related Education for Learning of Sustainable Development. *Procedia Manufacturing*, 8, 81-88.
- Rumble, G., & Koul, B. (2007). *Open Schooling for Secondary and Higher Secondary Education: Costs and Effectiveness in India and Namibia*. Vancouver: Commonwealth of Learning.
- Schophuizen, M., Kreijns, K., Stoyanov, S., & Kalz, M. (2018). Eliciting the challenges and opportunities organizations face when delivering open online education: A group-concept mapping study. *The Internet and Higher Education*, 36, 1 - 12.
- Stern, J. (2020). *Introduction to Online Teaching and Learning*. Retrieved from <http://www.wlac.edu/online/documents/otl.pdf>
- Thompson, E. (2003). Ways out of the postmodern discourse. *Modern Age*, 45(3), 195–207.
- Tretyakov, V.S., & Larionova, V.A. (2016). Otkritoye obrazovaniye kak strategicheskoye napravleniye pazvitiya universiteta. *Universitetskoye upravleniye: praktika i analiz*, 102(2), 51 - 60.

- Tūna, A. (2016). *Skolas kā daudzfunkcionāla kopienas centra attīstība pārmaiņu apstākļos*. Promocijas darbs. Rīga: LU.
- Van Allen, J., & Katz, S. (2020). Teaching with OER during pandemics and beyond. *Journal for Multicultural Education*, 14 (3/4), 209-218. DOI: <https://doi.org/10.1108/JME-04-2020-0027>
- Vo, M., & Sharp, J. (2019). Design, Development, and Content Creation for an Open Education Physics Website for MRT Education. *Journal of Medical Imaging and Radiation Sciences*, 50, 212 - 219.
- Weibner, D. (2020). *The Open University: A History*. Manchester: Manchester University Press.
- World Education Engage, Educate, Inspire: Second Chance Education Program*. (2021). Retrieved from <https://www.worlded.org/WEIInternet/international/project/display.cfm?ctid=na&cid=na&tid=40&id=13763>